

Udenrigsministeriet: Dansk sikkerhedspolitik 1948-1966 – Bind I: Fremstilling

9. Oprettelsen af NATO-enhedskommandoen for den sydlige del af NATO's nordregion (side 99-112)

KAPITEL IX

Oprettelsen af NATO-enhedskommandoen for den sydlige del af NATO's nordregion

Der er i kapitel VII redegjort for, hvorledes det i 1950 blev besluttet under NATO at oprette en fælles forsvarsstyrke i Europa og udnævne en fælles øverstkommanderende (SACEUR). Det er også omtalt, hvorledes den øverstkommanderendes kommandoområde opdeltes i regioner, herunder en nordregion med hovedkvarter i Kolsås ved Oslo. Ved Forbundsrepublikken Tysklands optagelse i Den nordatlantiske Traktat i 1955 gjaldt fortsat den i 1951 etablerede ordning, hvorefter nordregionen omfattede Danmark, Norge og Slesvig-Holsten.

Stillingen som chef for nordregionen har til stadighed været beklædt af en britisk officer. I dennes kommandoorganisation indgik i 1955 en chef for flyverstyrkerne og en chef for flådestyrkerne i hele regionen. For landstyrkernes vedkommende fandtes ikke en fælles hærkommando for hele nordregionen, men en norsk og en dansk/slesvig-holstensk kommando. Den danske hærchef var inden for NATO-kommandosystemet fælles chef for hærstyrkerne i Danmark og i Slesvig-Holsten. Kommandostrukturen i nordregionen på det pågældende tidspunkt fremgår af den i bilag 132 gengivne skematiske oversigt.

Når spørgsmålet om eventuelt at foretage ændringer i kommandosystemet blev aktuelt allerede forholdsvis kort efter Forbundsrepublikkens optagelse i Den nordatlantiske Traktat, må dette først og fremmest ses på baggrund af, at medens de danske flådestyrker henhørte under nordregionen, hørte de tyske flådestyrker, der efterhånden opbyggedes, under NATO's centralregion.

I tilfælde af en væbnet konflikt ville det imidlertid blive en væsentlig opgave såvel for danske som for tyske flådestyrker at deltage i forsvaret af den vestlige Østersø og de tilstødende danske farvande. Ikke mindst dette områdes forholdsvis ringe geografiske udstrækning ville i en sådan situation nødvendiggøre et i fredstid etableret effektivt forsvarssamarbejde, hvis institutionelle ramme burde være et NATO-hovedkvarter.

I januar 1956 havde den øverstkommanderende for de fælles forsvarsstyrker i Europa forelagt den danske regering et forslag, som tog sigte på at integrere de tyske søstridskræfter i Østersøen i NATO's kommandoorganisation gennem oprettelsen af en allieret flådekommando »BALTIC«. Den pågældende flådekommando, som tænktes underlagt chefen for nordregionen, skulle i krigstid og under NATO-øvelser i fredstid have operativ kommando over sådanne flådestyrker, som måtte være henlagt under kommandoen til brug for forsvaret i Østersøen og de tilstødende danske farvande.

Inden denne plan imidlertid var blevet underkastet nærmere drøftelser mellem de militære NATO-myndigheder og de danske myndigheder, blev det fra de førstnævntes side foreslået, at der som et indledende skridt nedsattes en planlægnings- og studiegruppe, bl. a. med den opgave at studere organisations- og kommandoforhold for NATO-forsvaret i Østersøen.

I marts 1957 blev der givet principiel dansk tilslutning til oprettelsen af en sådan planlægningsgruppe i Holtenau ved Kiel med den britiske chef for de allierede flådestyrker i den nordlige del af Centraleuropa (COMNAVNORCENT) som formand – i denne egenskab underlagt såvel nordregionen som centralregionen – og med deltagelse af amerikanske, britiske, danske, franske og tyske søofficerer. Det blev samtidig fra dansk side understreget, at man ikke herved havde forpligtet sig til senere at deltage i oprettelsen af en Østersøkommando. Det nordatlantiske Råds godkendelse af planlægningsgruppen forelå den 12. september 1957; rådet godkendte samtidig flytningen af COMNAVNORCENT med stab fra München–Gladbach til Holtenau (bilag 133).

I sin redegørelse den 21. januar 1958 i folketinget for den udenrigspolitiske situation omtalte stats- og udenrigsminister H. C. Hansen kort de indledende skridt, der var taget til virkeliggørelse af et forsvarsmæssigt samarbejde med Forbundsrepublikken Tyskland inden for NATO's rammer. H. C. Hansen tilbageviste i denne forbindelse også den kritik og de beskyldninger, som dette samarbejde havde været genstand for fra sovjetisk side (bilag 134).

Planerne om et maritimt dansk-tysk samarbejde inden for NATO's rammer gav fra et tidligt tidspunkt anledning til angreb i den sovjetiske samt i den polske og østtyske presse. Også fra officiel østlig side fremkom kritik. I det brev*), som den sovjetiske ministerpræsident Bulganin den 28. marts 1957 sendte stats- og udenrigsminister H. C. Hansen, berørtes forholdet ikke direkte, men det udtaltes bl. a. i brevet:

»Danmark er vogter af internationale stræder, af hvilke den normale søforbindelse med omverdenen for alle Østersø-landes vedkommende afhænger og ligeledes i en vis udstrækning befolkningernes sikkerhed i disse lande. Denne omstændighed pålægger den danske stats ledere et ikke ringe ansvar over for andre folk, idet den udenrigspolitiske kurs, som Danmark følger, uvilkårligt berører Østersø-landenes nationale interesser. Det skal i øvrigt siges, at lederne af den nordatlantiske blok ikke lægger skjul på, at Danmarks territorium interesserer dem hovedsageligt som en position, der i NATO's militærledelses besiddelse ville betyde, at denne beherskede Østersøens ind- og udgang.«

I stats- og udenrigsminister H. C. Hansens svar af 26. april 1957 hed det i relation hertil:

»Da De i Deres brev også kommer ind på strædespørgsmålet, vil jeg gerne i denne forbindelse bemærke, at vi er os det ansvar bevidst, vor geografiske beliggenhed med-

*) Dette brev såvel som ministerpræsident Bulganins brev af 12. december 1957 samt stats- og udenrigsminister H. C. Hansens svar af henholdsvis 26. april 1957 og 8. februar 1958 er i deres helhed trykt som bilag til kapitel X, bilag nr. 156, 157, 162 og 164.

fører. Jeg tror da heller ikke, der af nogen vil kunne bebrejdes os fejl eller forsømmelser med hensyn til vor varetagelse af de opgaver, der her naturligt tilfalder Danmark.»

Umiddelbart forud for det ordinære NATO-ministerrådsmøde i december 1957 modtog en række regeringschefer budskaber fra ministerpræsident Bulganin. I brevet til H. C. Hansen fra Bulganin, som den herværende sovjetiske ambassadør Slavin den 14. s.m. afleverede til den fungerende stats- og udenrigsminister Jørgen Jørgensen, udtaltes det bl. a.:

»Som bekendt foregår der med dansk deltagelse for tiden militære NATO-forberedelser i dette område (d.v.s. Østersøområdet). Der oprettes bl. a. en fælles flådekommando for Østersøen, hvori Danmark indgår foruden Forbundsrepublikken Tyskland og England. Disse foranstaltninger komplicerer situationen i Østersøområdet og må nødvendigvis berøre andre Østersøstaters sikkerhedsinteresser. Derfor vil Danmarks standpunkt i denne sag øve stor indflydelse på, hvordan situationen i dette område udvikler sig – i retning af yderligere skærpelse eller i retning af en roligere situations tilvejebringelse.»

Stats- og udenrigsminister H. C. Hansen svarede i sit brev af 8. februar 1958 i relation hertil:

»Jeg må også afvise tanken om, at dansk deltagelse i militære overvejelser og foranstaltninger vedrørende Østersøen skulle have noget som helst at gøre med forberedelser til angreb mod andre lande i dette område. Det turde være en selvfølge, at et land i Danmarks geografiske position ikke under nogen omstændigheder agter at deltage i en politik, der kunne indebære en trussel imod andre lande. Vor skæbne er nøje knyttet til udviklingen i Østersøområdet, og vi ønsker kun, at der hersker fred og rolige forhold i denne del af verden.»

På grundlag af arbejdet i planlægningsgruppen i Holtenau kunne general Norstad, der i november 1956 havde afløst general Gruenther som **øverstkommanderende** for de fælles forsvarsstyrker i Europa, i august 1958 forelægge et nyt forslag om oprettelse af en særlig NATO-flådekommando under chefen for nordregionen for danske og tyske flådestyrker i Østersøområdet. Forslaget gik ud på oprettelse af et NATO-hovedkvarter for flådestyrkerne i Østersøområdet med fredshovedkvarter i Holtenau og direkte underlagt nordregionen. Chefen for hovedkvarteret skulle indtil videre være lederen af planlægningsgruppen i Holtenau, admiral Townsend, og derefter alternerende danske og tyske søofficerer. Inden forslaget – hvis indhold i det væsentlige kunne tiltrædes fra dansk side – var blevet endeligt udformet på militært stabsplan, satte general Norstad imidlertid den 18. oktober 1958 sagen i bero, idet han dog samtidig meddelte, at tyske flådestyrker i Østersøen i en krigssituation skulle høre under nordregionen, og at planlægningsgruppen i Holtenau skulle arbejde videre.

Den 29. oktober 1958 fremsatte chefen for den vesttyske flåde, admiral Ruge, offentligt en udtalelse om, at området fra Norge til Alperne burde samles under én kommando, idet det måtte betragtes som ét forsvarsområde. Under en pressekonference med danske journalister den 6. november s. å. i Bonn gav den tyske forsvarsminister

Strauss ifølge danske pressereferater bl. a. udtryk for ønsket om at få sløjft den skillelinie i kommandomæssig henseende, som dannedes af grænsen mellem NATO's nordregion og centralregion. Det var hans opfattelse, at et eventuelt sovjetisk angreb mest sandsynligt ville sætte ind der, hvor centralregionen og nordregionen mødtes, også fordi afstanden mellem regionsgrænsen og grænsen til Østtyskland var meget lille. Specielt om en Østersøkommando udtalte Strauss, at den burde henlægges under centralregionen, men at der intet som helst var i vejen for, at chefen for denne kommando blev en dansk admiral.

Den opmærksomhed, der i dansk presse blev vist forsvarsminister Strauss' udtalelser gav anledning til, at der den 7. og 10. november 1958 udsendtes erklæringer fra det tyske forbundsforsvarsministerium om den stilling, Strauss havde taget under pressekonferencen (bilag 135 og 136). Det fremhævedes her bl. a., at Strauss havde udtalt, at afgørelsen om NATO-kommandostrukturen lå hos NATO, og at han ikke havde foreslået nogen løsning på problemet, men alene påpeget visse svagheder ved den nuværende struktur.

De fra tysk side fremsatte udtalelser gav anledning til en forespørgselsdebat i folketinget, idet de kommunistiske folketingsmedlemmer Alfred Jensen og Fuglsang stillede følgende forespørgsel til forsvarsministeren: »Hvilke oplysninger kan ministeren give om det dansk-tyske militære samarbejde og vedrørende de af forsvarsminister Strauss fremsatte udtalelser om, at danske land-, flåde- og luftstyrker skal være en del af den vesttyske værnemagt?« I sit svar den 27. november 1958 i folketinget, der er optrykt som bilag 137, erklærede forsvarsminister Poul Hansen, at det endnu ikke kunne siges, hvornår en egentlig Østersøkommando kunne etableres. Han omtalte, hvorledes der i forbindelse med udformningen af planer om et flådesamarbejde i Østersøen havde fundet drøftelser sted om, hvorvidt en kommandoorganisation for Østersøen skulle ligge under NATO's nordregion eller NATO's centralregion, og meddelte, at NATO's militære myndigheder delte det danske militære synspunkt om, at en Østersøkommando burde henhøre under nordregionen.

Når det tyske forbundsland Slesvig-Holsten indgik i NATO's nordregion, måtte der ifølge Poul Hansen optages tyske stabsofficerer i de NATO-stabe, der forestod planlægningen af forsvaret af dette område. Han redegjorde for de indledende skridt, som regeringen havde taget i så henseende.

Specielt i relation til den tyske forsvarsministers udtalelser om NATO's regionsgrænser understregede forsvarsminister Poul Hansen, at det også fra tysk side var blevet erklæret, at afgørelsen af spørgsmålet om grænsedragningen lå hos NATO-organerne i Paris. Det hed til slut i Poul Hansens redegørelse:

»Efter de senest foreliggende oplysninger synes man fra tysk side i realiteten kun at have to ønsker med hensyn til den kommandomæssige side af samarbejdet, nemlig for det første at de tyske flådestyrker samles under en enkelt kommando, idet det for tiden er således, at flådestyrkerne i Nordsøen hører under centralregionen og i Østersøen under nordregionen. For det andet ønsker man, at der oprettes en bedre og snævrere forbindelse mellem centralregionen og den nordlige region. Endvidere skal den tyske forsvarsminister have udtalt, at man ikke fra tysk side vil rejse spørgsmålet om, at Danmark skal flyttes fra nordregionen.

De danske militære synspunkter med hensyn til regionsgrænsespørgsmålet er, at de

fastlagte grænser stadig er de mest formålstjenlige, og dette synspunkt deles af den danske regering. Det har endvidere været vort indtryk, at denne opfattelse også deltes af hovedkvarteret i Paris. Dette har vi – uden opfordring fra dansk side – fået bekræftet, idet chefen for de allierede styrker i Europa, general Norstad, i et telegram til mig af 8. november meddelte, at spørgsmålet om en flytning af regionsgrænsen er et militært emne, for hvilket hovedkvarteret i Paris primært er ansvarligt. General Norstad fortsætter i dette telegram, at kommandostrukturen i dette område har været gjort til genstand for grundige overvejelser i det sidste år, men at SHAPE ikke har nogen planer eller forslag, der indebærer nogen ændringer som foreslået i pressen, og at general Norstad ej heller regner med at foreslå en sådan ændring i fremtiden.

Jeg håber, at jeg med disse oplysninger har gjort det klart for det høje ting, at det er regeringens ønske at fortsætte et sagligt samarbejde til alle sider inden for NATO-fællesskabet, og at jeg samtidig har givet det høje ting sådanne oplysninger, at det må være åbenbart, at der ikke tilsigtes nogen ændring i den regionsopdeling, vi har haft siden kommandoforholdene inden for NATO blev fastlagt.»

Som ordførere for de kommunistiske forespørgere stillede folketingsmand Villy Fuglsang følgende forslag om overgang til næste sag på dagsordenen:

»Idet folketinget opfordrer regeringen til

- 1) klart at afvise alle planer om overflytning af Danmarks forsvar til NATO's centralregion samt enhver form for nærmere tilknytning til det tyske forbundsværn,
- 2) at udbygge det fredelige samarbejde på basis af gensidighed med såvel Den tyske Forbundsrepublik som den Tyske Demokratiske Republik,
- 3) positivt at støtte planer om oprettelse af en atomfri zone i Centraleuropa og Danmarks tilknytning til en sådan,

går tinget over til næste sag på dagsordenen.»

På Socialdemokratiets, Venstres, Det konservative Folkepartis, Det radikale Venstres og Retsforbundets vegne stillede folketingsmand Per Hækkerup forslag om »at tage forsvarsministerens redegørelse til efterretning«. Dette forslag vedtoges med 105 stemmer imod 6 (Danmarks kommunistiske Parti og Aksel Larsen (Socialistisk Folkeparti)). Det af Fuglsang stillede dagsordensforslag var dermed bortfaldet.

En sag, der særligt i begyndelsen af 1959 påkaldte offentlighedens interesse, var spørgsmålet om oplagring i Danmark af ammunition og andre militære forsyninger til det tyske forsvar. Baggrunden for sagen var opstillingen i Slesvig-Holsten af tyske styrker – som havde medført, at Det danske Kommando i 1958 kunne trækkes hjem – og hvis opgave det bl. a. skulle være at dække adgangsvejene til Jylland. For at muliggøre dette, og for at disse styrker i givet fald som forudsat i forsvarsplanlægningen skulle kunne holde sig fast ved foden af den jyske halvø og ikke tvinges til at trække sig tilbage vestpå, var det nødvendigt, at styrkerne kunne forsynes nordfra, og at der derfor blev oplagt tyske forsyninger både i Slesvig-Holsten og Jylland.

Interessen i at opnå en militær effektiv dækning af Danmarks sydgrænse og også i dette formåls tjeneste at fastholde Elblinien som grænse mellem NATO's nord-

og centralregion måtte på forhånd tale for, at den danske stillingtagen i princippet ville blive positiv.

Da løsningen af militære forsyningsproblemer inden for NATO principielt er en national opgave, var forhandlingerne om en oplagring af forsyninger til de tyske styrker blevet indledt på bilateral dansk-tysk basis. Disse bilaterale drøftelser afsluttedes uden resultat, og sagen stillede i bero af den danske regering. Forsvarsminister Poul Hansen underrettede folketinget herom den 5. marts 1959 (bilag 138) i forbindelse med behandlingen af et kommunistisk forslag til folketingsbeslutning om indstilling af forhandlingerne om tyske militærdepoter i Jylland. Sagen blev senere genoptaget, men i overensstemmelse med regeringens ønske måtte en løsning findes på NATO-basis. Dette blev også udgangen af sagen, idet forhandlinger i NATO-regi førte til en aftale om depoter i Danmark for NATO-styrker, indgået ved brevsveksling af 18.-24. marts 1960 mellem den danske forsvarsminister og general Norstad som øverstkommanderende for de fælles forsvarsstyrker i Europa. Den 2. marts 1960 under folketingets 2. behandling af forslaget til lov om forsvarrets organisation m. v. udtalte forsvarsminister Poul Hansen sig om aftalen som følger:

»Om oprettelse af NATO-depoter her i landet er der for længst udsendt meddelelse fra forsvarsministeriet, men jeg skal gerne endnu en gang bekræfte, at regeringen har godkendt en aftale med NATO's øverstkommanderende i Europa herom. Aftalens hovedindhold er følgende:

Danske lokaliteter og fælles finansierede NATO-infrastrukturlokaliteter vil blive stillet til rådighed for den øverstkommanderende i Europa til oplægning af militære forsyninger til NATO-styrker fra andre lande. Danmark holdes skadesløs for direkte udgifter foranlediget af aftalen, og afregning af danske tilgodehavender skal ske gennem NATO-hovedkvarteret i Paris. Lokaliteterne skal være underlagt danske myndigheder, og de for danske forsyninger gældende regler skal anvendes, d.v.s. at administration, bevogtning, vedligeholdelse og transport m. v. vil ske ved dansk foranstaltning. Forsyningernes art og mængde skal forud aftales mellem SACEUR og Danmark, og forsyningerne kan ikke omfatte atomammuniton.

Den oplægning af forsyninger, som der her kan blive tale om på grundlag af denne aftale, er efter min mening ikke blot af betydning for vedkommende NATO-landes styrker, men er tillige ud fra et militært synspunkt i vor egen interesse, fordi det er forudsætningen for, at vi i en given situation kan få effektiv bistand fra vore allierede til forsvaret af dansk område.«

☆

Medens det fremtidige samarbejde mellem den danske og den tyske flåde fortsat var til behandling i planlægningsgruppen i Holtenau, blev det i oktober 1959, da den daværende chef for nordregionens flådestyrker fratrådte, bestemt, at der ikke skulle udnævnes nogen egentlig efterfølger, men at chefen for centralregionens nordlige flådestyrker (COMNAVNORCENT) i sin egenskab af formand for planlægningsgruppen under visse øvelser og i en krigssituation tillige skulle fungere som chef for flådestyrkerne i nordregionens sydlige del. COMNAVNORCENT ville her i relation til den danske flåde komme ind som et mellemled mellem chefen for nordregionen og chefen for søværnets operative kommando. Posten som COMNAV-

NORCENT beklædtes indtil udgangen af juni 1961 fortsat af en britisk admiral; den 1. juli 1961 blev posten overtaget af den tyske admiral Wagner.

Tanken om at ændre kommandostrukturen i nordregionen gennem oprettelse af en NATO-enhedskommando for den sydlige del af NATO's nordregion omfattende samtlige styrker i Danmark og Slesvig-Holsten af alle tre værn tog efterhånden form. Fra tysk side gjorde forsvarsminister Strauss sig til talsmand for en sådan ordning på NATO-ministerrådsmødet i december 1959 i Paris, og planerne om en enhedskommando var både i december 1959 og i april 1960 genstand for drøftelser mellem den danske forsvarschef, admiral Qvistgaard og general Norstad. På et møde i København den 12. august 1960 forelagde general Norstad den danske regering en skitse til en ændret kommandoorganisation.

Med det da forestående folketingsvalg for øje ønskede regeringen imidlertid ikke ved en stillingtagen at præjudicere sagens afgørelse for en eventuel ny regering.*)

Sagen blev derfor udsat, og først den 28. januar 1961 fremsendte general Norstad officielt et forslag, om hvis indhold forsvarsminister Poul Hansen den 15. februar 1961 i folketinget som svar på et spørgsmål fra Aksel Larsen oplyste følgende:

»Den danske regering har fra NATO's øverstkommanderende i Europa, general Norstad, modtaget et forslag om ændrede kommandoforhold i den del af NATO's nordregion, der omfatter Danmark og Slesvig-Holsten med tilhørende farvande. Forslaget går ud på, at der med en dansk officer som chef oprettes en enhedskommando for det nævnte område. Under enhedskommandoen foreslås oprettet 4 underkommandøer, nemlig for det første en kommando for hærstyrkerne i Jylland og Slesvig-Holsten, for det andet en kommando for hærstyrkerne på øerne øst for Storebælt, for det tredje en kommando for flådestyrkerne i Østersøområdet og for det fjerde en kommando for flyverstyrkerne i samme område.

Efter forslaget skal chefen for de danske og tyske hærstyrker i Jylland i første omgang være en dansker og chefen for flådestyrkerne i Østersøområdet i første omgang en tysk officer, medens hærstyrkerne på øerne og flyverstyrkerne i området permanent skulle have en dansk officer som chef.«

I forbindelse med disse oplysninger fremhævede forsvarsministeren i sin udtalelse i folketinget, at den planlagte ændring af kommandostrukturen som værende et NATO-anliggende ikke var genstand for dansk-tyske bilaterale forhandlinger. Sagen havde været berørt under hans nylige besøg hos forsvarsminister Strauss i Bonn, der havde ikke været tale om forhandlinger, men lejligheden var dog blevet benyttet til en gensidig orientering om synspunkter (bilag 139).

General Norstads forslag overvejedes i de følgende måneder af regeringen og de militære myndigheder. I skrivelse af 25. februar 1961 kunne forsvarschefen meddele forsvarsministeren, at forsvarsstyrelsen ud fra militære synspunkter var enig i at anbefale, at man fra dansk side principielt gik ind for etablering af en enhedskommando med en øverste chef, COMBALTAP, for danske og tyske styrker af alle tre værn til forsvar af Østersøområdet som udgørende et forsvarsmæssigt hele.

Forsvarsstyrelsen mente dog samtidig at måtte tage forbehold over for den af

*) Ved valget i november 1960 mistede Danmarks Retsforbund sin repræsentation i folketinget, og »trekant-regeringen« fra 1957 omdannedes til en socialdemokratisk/radikal regering.

general Norstad skitserede opbygning af kommandoorganisationen under COMBALTAP, indtil visse betydningsfulde militærtekniske tvivlsspørgsmål havde været forhandlet med de allierede myndigheder.

Som et led i de politiske overvejelser vedrørende general Norstads forslag havde den danske ambassadør ved Det nordatlantiske Råd, M. A. Wassard, og chefen for udenrigsministeriets politisk-juridiske afdeling, udenrigsråd, dr. phil. E. Schram-Nielsen, den 27. marts 1961 i Paris en samtale med generalen, der blev gjort bekendt med nogle danske ændringsforslag, som havde til formål at give den planlagte enhedskommando et større allieret islæt. Ændringsforslagene gik ud på at give COMBALTAP en stedfortræder af britisk, canadisk, amerikansk eller norsk nationalitet, at der også i underkommandoerne med alternerende dansk/tyske chefer skulle indgå stedfortrædere af norsk, canadisk eller britisk nationalitet, og at der endvidere såvel i COMBALTAP's egen stab som i de underkommandoer, der havde såvel danske som tyske styrker underlagt, indgik andre allierede stabsofficerer i et passende antal (bilag 140).

General Norstad oplyste under samtalen, at det netop var hans tanke at skabe en NATO-kommando og ikke en dansk-tysk kommando, og pegede i denne forbindelse på, at det ikke drejede sig om et dansk eller tysk initiativ, men om et initiativ fra hans – SACEUR's – side. At imødekomme de danske ønsker med hensyn til i almindelighed at knytte »tredielands« officerer til kommandoorganisationens stabe ville næppe volde vanskeligheder. Han anså det derimod for udelukket, at stedfortræderen for den danske COMBALTAP kunne blive af anden nationalitet end tysk. Med hensyn til det danske ændringsforslag om udnævnelse af stedfortrædende chefer ved underkommandoer med alternerende dansk/tyske chefer ville det måske være muligt at undlade udnævnelse af stedfortrædere og at etablere en ordning, hvorefter stabscheferne blev danske, når cheferne selv var tyske og omvendt, medens vigtige afdelingschefsposter besattes med »tredielands« officerer.

Forsvarsstyrelsens endelige stillingtagen til general Norstads forslag om enhedskommandoens opbygning forelå i midten af maj måned i form af et ændringsforslag, der især afveg fra general Norstads plan ved under COMBALTAP – i stedet for et hovedkvarter for samtlige landstyrker i Jylland og Slesvig-Holsten og et andet for landstyrkerne øst for Storebælt – at foreslå indskudt et fælles hovedkvarter for landstyrkerne i hele området, under hvilket der skulle oprettes 5 mindre hovedkvarterer for henholdsvis: et allieret korps i Sydjylland og Slesvig-Holsten, hærstyrkerne på Fyn, hærstyrkerne på Sjælland, hærstyrkerne på Bornholm og en mobiliseringsstyrke i Nordjylland.

Under de møder, som danske myndigheder i løbet af 1961 havde med general Norstad, gav generalen udtryk for, at såfremt en enhedskommando for den sydlige del af NATO's nordregion ikke lod sig etablere, kunne følgen blive, at de tyske styrker i Slesvig-Holsten måtte underlægges centralregionen, ligesom han i så fald måtte foreslå grænsen mellem centralregionen og nordregionen flyttet fra Elben til den dansk-tyske landegrænse. Dette ville få til følge, at de pågældende styrker fik forbindelseslinier mod vest i stedet for mod nord, således at de i en given situation ikke kunne påregnes at være til rådighed for forsvaret af den jyske halvø. Forsvaret af dansk område ville herved svækkes alvorligt. En ændring af regionsgrænsen ville

også medføre, at den danske indflydelse inden for NATO's kommandosystem ville blive væsentligt svækket.

Forsvarsstyrelsens ovennævnte ændringsforslag var afspejlet i den erklæring, som den socialdemokratisk-radikale koalitionsregering den 31. august 1961 udsendte om sin stillingtagen til general Norstads forslag (bilag 141).

I erklæringen redegjordes der i øvrigt for regeringens opfattelse med hensyn til besættelsen af de ledende stillinger i general Norstads forslag til en enhedskommandoordning for den sydlige del af nordregionen. Det understregedes i erklæringen, at regeringens standpunkt med hensyn til afvisning af atomvåben ikke ændredes gennem ordningen, og at ordningen intet ændrede i den gældende tilstand, »hvorefter det er Danmark selv, der i overensstemmelse med reglerne i grundloven afgør, hvornår der i henhold til Atlantpagtens bestemmelser skal anvendes væbnet magt, eller hvornår danske styrker skal stilles under fælleskommandoen«.

Det hed til slut i erklæringen, at forhandlingerne nu førtes videre »med henblik på at nå til en afslutning, idet der også fra dansk side indgår overvejelser, der står i forbindelse med den internationale situation«.

Den sidste passus må bl. a. ses på baggrund af, at den øst-vestlige meningsforskel om løsningen af Berlin- og Tysklandsspørgsmålet i august 1961 havde nået et af sine højdepunkter; (det var den 13. august 1961, at man fra østtysk side lukkede sektorgrænsen mellem Øst- og Vestberlin og påbegyndte opførelsen af »Berlinsmuren«).

Den 31. august 1961 – d. v. s. samme dag som ovennævnte regeringserklæring udsendes, foretog den herværende sovjetiske ambassadør en henvendelse til statsminister Viggo Kampmann, hvorved den sovjetiske regering officielt gjorde rede for sit syn på planerne om oprettelsen af enhedskommandoen. Dens etablering ville ifølge henvendelsen bringe Danmark i et afhængighedsforhold til Forbundsrepublikken Tyskland og kunne gøre Danmark til direkte deltager i »den videre udvikling af Vesttysklands aggressivt stemte revanchistkredsens forbryderiske planer«.

Henvendelsen sluttede:

»Sovjetregeringen kunne ønske at advare om, at en realisering af en plan om oprettelse af en fælles militærkommando for Den tyske Forbundsrepublik og Danmark i Østersøen vil kunne forværre situationen i Østersø- og Nordeuropa-området alvorligt. Regeringen for USSR udtaler håbet om, at den danske regering vil være opmærksom over for de ovenfor nævnte betragtninger, som er dikteret af de allervendigste følelser for Danmark og dets folk, og ikke på sin side gå med til nogen som helst handling, som ville kunne skabe en spændt og farlig situation i Nordeuropa og Østersøområdet. Som Sovjetregeringen ikke blot én gang har erklæret, ville opståen af en sådan situation kunne berøre Sovjetunionens sikkerhed direkte.« (Bilag 142).

Under henvisning til regeringserklæringen af 31. august 1961 underrettede forsvarsminister Poul Hansen den 1. september 1961 telegrafisk general Norstad om, at den danske regering var rede til at acceptere en NATO-kommando for den sydlige del af nordregionen. Det hed i telegrammet, at dette indebar, at der i folketinget var et bredt flertal for en sådan kommandoordning, men før en formel godkendelse kunne gives, ønskede danske myndigheder at drøfte visse detaljer.

Drøftelsen fandt sted den 8. september 1961 i general Norstads hovedkvarter (SHAPE) ved Paris, hvor man fra dansk side forelagde forsvarsstyrelsens ovenfor side 106 nævnte ændringsforslag med hensyn til hovedkvartersordningen for områdets landstyrker.

I et møde den 4. oktober 1961 i Det udenrigspolitiske Nævn redegjorde forsvarsministeren for drøftelsen i SHAPE om enhedskommandoen.

Den 7. oktober 1961 overgav statsminister Viggo Kampmann den sovjetiske ambassadør den danske regerings svar på henvendelsen af 31. august s. å. I svaret, der havde form af et memorandum, (og som er optrykt som bilag 143), påpegedes, at den påtænkte kommandoordning ikke ville blive et dansk-tysk arrangement, men en NATO-underkommando, som ville komme under dansk ledelse og indgå i NATO's europæiske militære kommandosystem, hvis øverste chef (SACEUR) var underlagt Det nordatlantiske Råd.

I relation til de i den sovjetiske henvendelse indeholdte bemærkninger om vest-tysk militarisme og revanchisme hed det i det danske svar, at den danske regering »som bekendt ikke deler den sovjetiske regerings opfattelse, idet den har fuld tillid til det demokrati, der er vokset frem i Forbundsrepublikken Tyskland efter krigen«.

Svaret af 7. oktober sluttede som følger:

»Den danske regering føler sig overbevist om, at Sovjetunionens regering fortsat vil være enig i, at enhver regering har en uafviselig ret og pligt til at foretage sådanne skridt, som efter dens opfattelse er nødvendige for at beskytte landets og befolkningens sikkerhed.

Under sin varetagelse af Danmarks legitime interesser i så henseende er den danske regering sig bevidst, at den ikke har taget, ligesom den ej heller vil tage, noget skridt, der ville kunne bidrage til forværring af den internationale situation i noget område. Tværtimod agter den danske regering overalt, hvor den har medindflydelse, aktivt at virke for international afspænding og bevarelse af freden.«

Efter at have meddelt den sovjetiske ambassadør det danske svar benyttede statsministeren lejligheden til at give udtryk for den danske regerings og det danske folks bekymring i anledning af, at Sovjetunionen ved at genoptage kernevåbenforsøg i atmosfæren havde brudt det da gennem næsten 3 år bestående moratorium (jfr. kapitel XIV, side 176).

Danmark var i øvrigt ikke det eneste skandinaviske land, over for hvilket Sovjetunionen i efteråret 1961 officielt gav udtryk for sit syn på planerne om oprettelsen af NATO-enhedskommandoen. I begyndelsen af september 1961 foretog Sovjetunionen således en henvendelse til den norske regering. Også i den note af 30. oktober s. å., i hvilken den sovjetiske regering – i henhold til venskabs- og bistandsaftalen af 6. april 1948 (jfr. kapitel I, side 22) – foreslog den finske regering konsultationer til sikring af forsvaret imod truslen om angreb fra Forbundsrepublikken Tyskland og dets allierede, fremhævedes forberedelserne til oprettelsen af enhedskommandoen, ligesom den danske regerings forklaringer vedrørende denne kommandos karakter af en egentlig NATO-kommando afvistes.

☆

De afsluttende forhandlinger med NATO's militære myndigheder om forslaget til enhedskommandoen fandt sted den 20.-22. november 1961 i nordregionens hovedkvarter i Kolsås ved Oslo. På mødet i Det udenrigspolitiske Nævn den 6. december 1961 gav statsminister Kampmann meddelelse om, at regeringen havde besluttet at gennemføre forslaget, og som led i en udenrigspolitisk debat i folketinget den følgende dag blev der redegjort for sagen.

I sin redegørelse i folketinget den 7. december 1961 tilbageviste udenrigsminister J. O. Krag påstanden om, at oprettelsen af en NATO-enhedskommando for den sydlige del af NATO's nordregion skulle gøre dette område til et urocenter. Han sagde i denne forbindelse: »Hvilke fælles kommandoordninger, der findes inden for Warszawapagtens lande, har jeg intet kendskab til, og hvis man spurgte, ville man formentlig blive henvist til, at det var et internt anliggende. Den omstændighed, at vore kommandoordninger indgås i offentlighedens lys, burde ikke give anledning til mistænkeliggørelse.«

Specielt i relation til den sovjetiske fremstilling af Danmark som et redskab for vesttysk revanchistisk og militaristisk politik udtalte udenrigsministeren:

»Jeg ved, at Sovjetunionen i en drøftelse af disse problemer lægger vægt på Den tyske Forbundsrepubliks stilling.

Det kan imidlertid umuligt være den sovjetiske regerings alvorlige mening, at den nuværende vesttyske regering skulle nære ønsker om at indlede en tredje verdenskrig. Enhver tysk regering, der gjorde dette, ville dermed have henvist sit folk og sit land til den hårdest tænkelige skæbne. At den nuværende demokratiske tyske regering skulle nære sådanne hensigter, kan efter min sikre overbevisning ganske afvises.

Det er mig lige så umuligt at se, med hvilke militære magtmidler det nuværende Vesttyskland skulle kunne indlede en sådan tragedie. I denne vurdering må Sovjetunionens politiske og militære eksperter være enige, selv om man i den kommunistiske propaganda mener at have behov for at sige noget andet. Jeg synes i øvrigt, at der i den kendsgerning, at Forbundsrepublikkens samlede væbnede styrker er integreret i NATO, ligger et vigtigt bevis på Tysklands fredsvilje.

Såfremt Sovjetunionens frygt gælder et fremtidigt Tyskland, som ingen kender, må det være berettiget at anføre, at jo stærkere Tyskland i overensstemmelse med den tyske regerings og det tyske folks eget ønske bliver økonomisk, forsvarsmæssigt og politisk integreret, d.v.s. sammenvokset med det øvrige Vesteuropa og med den vestlige verden i det hele taget, i des større grad forebygger man, at en ukendt udvikling i fremtiden skulle føre dette skæbneomsuste land ind på et vildspor, der kunne blive dødsensfarligt for Tyskland selv, ja, for hele verden.« (Bilag 144).

Forsvarsminister Poul Hansens redegørelse i folketingsmødet den 7. december 1961 indeholdende en detaljeret gennemgang af NATO-enhedskommandoen for den sydlige del af NATO's nordregion er optrykt som bilag 145. (En skematisk fremstilling af enhedskommandoen findes som bilag 146.) I sin redegørelse fremhævede forsvarsministeren bl. a., at den foreslåede kommandoordning kun skulle gælde i krigstid og under fælles NATO-øvelser, og at det fortsat var Danmark selv, der afgjorde, hvornår det skulle anvende væbnet magt. Danmark ville fortsat ligeledes selv afgøre, fra hvilket tidspunkt danske styrker skulle stilles under NATO's kommandosystem. Han pegede også på, at der ikke var grund til at befrygte en tysk

dominans, da det danske og tredje nationalitets element ville være overvejende i kommandoens stabe, ligesom 4 af de 5 chefsposter til stadighed ville være beklædt af en dansk officer.

Den danske nationale forsvarsstrategiske interesse i enhedskommandoens oprettelse sammenfattede forsvarsminister Poul Hansen i slutningen af sin redegørelse som følger:

»Ud fra et militært synspunkt og i betragtning af de geografiske forhold må forsvaret af Danmark og Slesvig-Holsten med omliggende farvande betragtes som én opgave, og det er derfor naturligt og må give det bedste resultat, at opgaven samles på én hånd. Det er begrundelsen for enhedskommandoen med én chef i toppen. Alle tre værn og såvel danske som tyske styrker skal deltage i forsvaret, og det er derfor naturligt, at indsatsen fra alle disse forskellige sider bliver koordineret og indøver samvirke allerede i fredstid. Hvis et fælles kommandosystem først skal etableres i tilfælde af krig, vil kostbar tid gå tabt. Specielt er der grund til at pege på, at både de danske og de tyske flådestyrker har forsvarsopgaver i den vestlige Østersø. Disse forsvarsopgaver må nødvendigvis koordineres. Endvidere er der for landforsvarets vedkommende grund til at fremhæve, at forsvaret af Slesvig-Holsten har afgørende betydning for Jyllands forsvar. Hvis NATO-enhedskommandoen for Østersø-området ikke kan etableres, kan det befrygtes, at der vil fremkomme forslag om at henlægge Slesvig-Holsten under NATO's centralregion, selv om det vil være en dårlig militær løsning. At der herigennem ville ske en farlig svækkelse af Jyllands forsvar, turde være indlysende.«

Under den påfølgende debat gav ordførerne for Socialdemokratiet, Venstre, Det konservative Folkeparti, Det radikale Venstre og De Uafhængige tilslutning til regeringens forslag.

Fra Venstres, Det konservative Folkepartis og De Uafhængiges side bebrejdedes det dog samtidig regeringen, at det var trukket ud med at få truffet en afgørelse. Den konservative ordfører Ole Bjørn Kraft henviste i denne forbindelse til de henvendelser, som repræsentanter for Det konservative Folkeparti og Venstre i de foregående måneder havde rettet til socialdemokratiske regeringsmedlemmer med henblik på at få fremmet sagen. Der kan i denne forbindelse også henvises til den som bilag 147 optrykte henvendelse af 25. september 1961 fra partiet Venstre og Det konservative Folkeparti til statsministeren, udenrigsministeren og forsvarsministeren.

Den radikale ordfører Helge Larsen redegjorde i sit indlæg for de motiver, der havde været bestemmende for, at hovedparten af den radikale folketingsgruppe ville kunne godkende regeringens beslutning med hensyn til enhedskommandoens oprettelse – selv om gruppen i 1955 havde stemt imod Forbundsrepublikken Tysklands optagelse i Den nordatlantiske Traktat (se kapitel IV).

Som afgørende faktorer i denne forbindelse fremhævede Helge Larsen for det første, at når der var tale om militært samarbejde med Tyskland, var det vigtigt, at dette opbyggedes således, at kommandoer udøvedes i fællesskab af allierede. For det andet var det afgørende, at enhedskommandoen kun skulle træde i kraft i krigstilfælde, og for det tredje, at NATO-forpligtelserne fortsat kun udløstes i tilfælde af angreb, men ikke i andre tilfælde af NATO-landes inddragelse i krigeriske konflikter. For Det radikale Venstre var det videre afgørende, at Danmark fortsat selv

afgjorde, hvornår der skulle gribes til magtanvendelse, og fra hvilket tidspunkt de danske styrker skulle stilles under NATO's kommandosystem. Endelig fremhævedes, at Danmark kunne opretholde vægringen mod atombevæbning og stationering af fremmede styrker i landet i fredstid.

I et senere indlæg i debatten fremhævede forsvarsministeren, at regeringen på baggrund af rigsdagsbeslutningen fra 1951 (jfr. kapitel VII, side 79) administrativt kunne gennemføre de ændringer i kommandoordningen, som indeholdtes i forslaget om oprettelsen af enhedskommandoen, hvilket synspunkt støttedes af ordførerne for Socialdemokratiet, Venstre, Det konservative Folkeparti og Det radikale Venstre.

Som ordfører for Socialistisk Folkeparti gik Aksel Larsen imod enhedskommandoens oprettelse. Han stillede følgende forslag om overgang til næste sag på dagsordenen:

»Idet folketetinget tager udenrigsministerens og forsvarsministerens redegørelser til efterretning, beslutter det at lade spørgsmålet om Danmarks tiltrædelse eller ikke-tiltrædelse af den udarbejdede plan for etablering af en tysk-dansk NATO-fælleskommando afgøre ved en folkeafstemning.«

Ordførerne for Socialdemokratiet, Venstre, Det konservative Folkeparti, Det radikale Venstre og De Uafhængige havde forinden fremsat følgende dagsordensforslag:

»Idet folketetinget tager regeringens redegørelser til efterretning og godkender regeringens beslutning om oprettelsen af en enhedskommando for den sydlige del af NATO's nordregion, går tinget over til næste sag på dagsordenen.«

Dette forslag vedtoges med 149 stemmer (Socialdemokratiet, Venstre, Det konservative Folkeparti, Det radikale Venstre og De Uafhængige) imod 13 (Socialistisk Folkeparti samt Holger Eriksen Socialdemokratiet, og Axel Sørensen, Det radikale Venstre), medens Jens P. Jensen, Det radikale Venstre, tilkendegav, at han hverken stemte for eller imod.

Hermed bortfaldt Aksel Larsens dagsordensforslag.

Umiddelbart efter folketingsdebattens afslutning blev den øverstkommanderende for de fælles forsvarsstyrker i Europa underrettet om den danske godkendelse og om, at regeringen ville udpege generaløjtnant Tage Andersen som enhedskommandoens chef (COMBALTAP). Efter at sagen den 8. december 1961 havde været forelagt Det nordatlantiske Råd i Paris, kunne general Norstad samme dag udsende meddelelse om, at enhedskommandoen var blevet oprettet (bilag 148).

Den 12. december 1961 tilstillede den sovjetiske regering gennem ambassaden i Moskva den danske regering en erklæring, der indeholdt en tilkendegivelse af Sovjetunionens syn på den danske tilslutning til enhedskommandoens oprettelse (bilag 149). Det hed i erklæringen bl. a., at den danske regerings handlemåde forværrer forholdet mellem »Sovjetunionen og Danmark og vanskeliggør Danmarks neutrale naboers stilling«.

Det udtaltes også i den sovjetiske regeringserklæring, at den påtænkte henlæggelse af Bornholm under enhedskommandoen »strider imod ånd og bogstav i den danske regerings forsikringer af 8. marts 1946 om, at Danmark er rede til »med sine egne styrker uden nogen som helst deltagelse af udenlandske tropper at besætte Bornholm og dér fuldt ud oprette sin forvaltning« (jfr. bilag 129).

Erklæringen sluttede:

»Den sovjetiske regering erklærer, at den danske regering påtager sig et alvorligt ansvar for undergravelsen af grundvolden for fred og ro i Nordeuropa og i Østersøområdet. Sovjetunionens regering kan naturligvis ikke forbigå dette i tavshed og kan ikke i ligegyldighed være vidne til, at Danmarks regering ser igennem fingre med Forbundsrepublikken Tysklands erobningsbestræbelser i dette område.

Stillet over for Forbundsrepublikken Tysklands og Danmarks militære forberedelser i Østersøområdet vil den sovjetiske regering blive nødt til at træffe nødvendige modforholdsregler til varetagelse af sit lands og sine allieredes sikkerhed.«

I Warszawa blev den danske ambassadør, H. Zytphen-Adeler, den 13. december 1961 af det polske udenrigsministerium anmodet om til den danske regering at videregive en tilkendegivelse af den polske regerings syn på oprettelsen af NATO-enhedskommandoen for den sydlige del af NATO's nordregion (bilag 150).

I anledning af den sovjetiske regerings erklæring afgav statsminister Viggo Kampmann som fungerende udenrigsminister den 14. december 1961 over for den henværende sovjetiske ambassadør en erklæring, i hvilken den danske regering henviste til sit memorandum af 7. oktober 1961 og til udenrigsminister J. O. Krag's tale i folketinget den 7. december s. å. (bilag 151). Det understregedes i erklæringen, at Danmarks medlemskab af NATO alene tjente defensive formål, at Forbundsrepublikken Tysklands deltagelse i NATO ikke ændrede alliansens rent defensive karakter, samt at den nu oprettede enhedskommando var en NATO-kommando og ikke som af Sovjetunionen hævdede et dansk-tysk arrangement med tysk dominans.

At enhedskommandoens oprettelse skulle stride imod de af den danske regering i forbindelse med de sovjetiske troppers tilbagetrækning fra Bornholm afgivne forsikringer af 8. marts 1946, måtte afvises, og erklæringen fortsatte: »Gennemførelsen af enhedskommandoen betyder ingen ændring i den bestående tilstand, hvorefter der kun er danske styrker på Bornholm under dansk kommando.«

Det hed til slut i den danske regeringserklæring: »Regeringen ønsker slutteligt at understrege, at Danmark som hidtil nærer et oprigtigt ønske om at leve i forståelse og venskab med Sovjetunionen i det gode naboskabs ånd.«